

УКРАЇНСЬКО-ФРАНЦУЗЬКІ ВІДНОСИНИ В ПЕРІОД ДИРЕКТОРІЇ УНР

У статті здійснено спробу встановити, як формувалися міжнародні відносини в період Української національної революції 1917-1921 років урядом Директорії Української Народної Республіки. Автор аналізує українсько-французькі дипломатичні відносини та їх значення для України.

Ключові слова: Антанта, Директорія УНР, дипломатія, договір, переговори.

У незалежній Україні ми маємо не лише можливість, а й відчуваємо потребу переосмислення нашої спадщини для входження у світове співтовариство, тому вкрай важливо здійснити спробу реконструкції подій історії України початку ХХ ст., особливо її діяльності на міжнародній арені.

Для вироблення кваліфікованих рекомендацій сучасним дипломатам і політикам історики зобов'язані уважно вивчити зміст і причини невдач зовнішньо-політичної діяльності під час Української революції 1917-1921 рр., зважаючи на значну кількість аналогій із сьогоденним життям України. Це завдання навіть теоретично неможливо виконати без масштабного аналізу праць вітчизняних істориків, наукового доробку істориків української діаспори, вчених далекого зарубіжжя. Тільки в такому разі можливо оцінити ступінь повноти, рівень, напрями і методи вивчення зовнішньої політики УНР за доби Директорії, усунути неадекватні реаліям історичного процесу судження та висновки.

Добре відомо, що в працях дослідників УРСР протягом 70-х років панував догматизм, хронічними хворобами стали замовчування та перекручування фактичного матеріалу. На думку деяких авторів, міжнародна діяльність Директорії досліджувалася в УРСР виключно з позицій русоцентризму, при цьому всіляко замовчувалася зовнішньополітична діяльність у перші десятиліття ХХ ст.¹

Незважаючи на певні ідеологічні нашарування, із вітчизняних дослідників, які у своїх працях торкалися проблем Директорії УНР, значний інтерес мають монографії А.Лихолата, Р.Симоненка, О.Карпенка, І.Рибалка та ін.²

Зі здобуттям Україною незалежності загальнодоступними стали праці представників української діаспори. Це дослідження М.Стахів, І.Нагаєвського, В.Іваніса, І.Лисяка-Рудницького, Т.Гунчак³. Їхні праці є своєрідною спробою висвітлити основні віхи національних змагань українців першої чверті ХХ ст. Дослідження представників української діаспори мають наукову цінність і тому, що доповнюються оригінальними текстами політичних документів, фотоілюстраціями, картами, схемами.

Певну частину своїх досліджень вони приділяють зовнішньополітичній доктрині УНР. Слід відзначити сім томів «Україна доби Директорії» М.Стахіва. Залучення матеріалів західних архівів, їх публікація, використання документів особистого архіву дали можливість колишньому офіцерові Галицької армії проаналізувати зовнішньополітичні аспекти державного будівництва останнього періоду історії УНР, зробити певні висновки щодо подій, пов'язаних із відносинами України з європейськими державами, узагальнити сукупність похибок у зовнішньополітичній діяльності УНР.

Значний інтерес мають свідчення учасників визвольних змагань доби УНР, голів Директорії та Ради Народних Міністрів, діячів зовнішньополітичного відомства, українських дипломатів. Це праці В.Винниченка, М.Грушевського, В.Грекова, О.Доценка, А.Марголіна, І.Мазепи, С.Петлюри та ін.⁴

Переговори в Одесі й Бірзулі, спроби Директорії вплинути на голів урядів великих держав щодо звернення їхньої уваги на українську справу під час роботи Паризької мирної конференції докладно аналізуються заступником міністра закордонних справ А.Марголіним. Беручи активну участь у зовнішньополітичній діяльності, автор прагне дати об'єктивну оцінку діям українського проводу в пошуках контактів із країнами Заходу.

З проголошенням незалежності України відкрилася завіса замовчування історичної правди. Стало можливим звернутися до історичної спадщини першої чверті ХХ століття, по-новому глянути не лише на процес становлення української державності в контексті внутрішньої політики, а й підійти до розв'язання проблем міжнародного визнання та міжнародних відносин України і її місця у політиці провідної на той час сили – Антанти.

Вартими уваги є наукові публікації Д.Будкова, Д.Веденеєва, О.Рубльова, О.Реєнта, Н.Городні, М.Держалюка, О.Кучика, В.Соловйової⁵ та інших авторів, присвячені різним аспектам міжнародних стосунків України.

Від самого початку до кінця свого існування українська держава доби Директорії перебувала у надзвичайно складній геополітичній ситуації. Вона вела безперервну війну проти більшовицької Росії та її маріонеткових радянських утворень на території України, восени 1919-го – проти денікінської Добровольчої армії, знаходилась у жорсткому протистоянні з Польщею і Румунією та зазнавала негативного ставлення з боку країн Антанти. Після падіння Гетьманату, поразки у світовій війні Центральних держав й, відтак, виводу з України німецьких і австро-угорських військ вона лишилася надійного захисту від агресії з боку Росії й опинилася у ворожому оточенні: на північному кордоні нависала Червона армія, на південному сході – армія Денікіна, яка не сприймала Директорію й вважала її військо більшовицьким, на заході на українські землі претендували Польща й Румунія, причому всі сили, окрім більшовиків, користувалися підтримкою Антанти.

«Україна опинилася між молотом і ковадлом, - слушно відзначав її прем'єр-міністр І.Мазепа. – З одного боку наступала більшовицька Москва, а з другого проти України мобілізувалися сили «білої Росії» за допомогою Антанті»⁶.

Між тим, керівництво України – Директорія на чолі із Симоном Петлюрою та уряд І. Мазепа – у заявах і деклараціях постійно наголошувало, що молода українська держава прагне миру і встановлення дружніх відносин з іншими країнами, бажає мати з ними дипломатичні та економічні зв'язки. Головні засади розбудови міжнародних стосунків були викладені вже 28 грудня 1918 р. у зверненні політичного проводу республіки «До народів всього світу та їх правительств», в якому зазначалося: «Директорія від імені Української Народної Республіки приносить братній привіт всім народам світу і їх урядам, і бажає жити в добрій, дружній згоді з ними. Всі міжнародні зобов'язання, всі вимоги міжнародного права являються обов'язковими для України, і спадщина бувшої Росії в міжнародних стосунках, пропорційно силам України, переходить до останньої. В момент свого визволення український народ, керуючись ідеалами всесвітнього братства народів., прямує до дружби та приязні зо всіма своїми близькими та далекими сусідами, опираючись на принцип самовизначення народів, висловлені президентом великої американської Республіки Вільсоном, звертається до народів всього світу та до їх Високих правительств з закликом до підтримки добросусідських, дружніх, приязних зносин з українським народом, Українською Народною Республікою, ...яка вже готова і зараз відповідно прийняти представників інших правительств і натомість послати своїх». Звернення підписали члени Директорії на чолі з С.Петлюрою і В.Винниченком⁷.

Безперечно, ці декларації не відповідали реальній геополітичній ситуації, що склалася восени 1918 р. і вимагала від України вчасно і чітко визначити зовнішньополітичні орієнтири. Країни Антанті і США, стосунки яких із Гетьманатом почали складатися досить обнадійливо й були обірвані повстанням Директорії, сприймали її насторожено і вважали Київ нездатним для використання у боротьбі проти більшовиків. Своєю чергою, восени 1918 р. більшовицький уряд Росії навіть не приховував підготовки до вторгнення в Україну, активно формував війська на її північному кордоні, які вичікували, коли німецькі війська будуть повертатися додому. Л.Троцький відверто заявляв, що Червона армія повинна зразу ж зайняти Україну до можливого приходу військ Антанті⁸.

Отже, розглядаючи проблеми зовнішньої політики Директорії УНР на першому (київському) етапі її існування з урахуванням її міжнародного становища, було очевидним, що Україна без потужної зовнішньої підтримки не могла захистити свою незалежність. Власне, це усвідомлювали і її провідники. Та, на жаль, серед них не було єдності й розуміння, що вектор зовнішньої політики негайно слід перевести на країни Антанті. На цьому наполягали С.Петлюра, О.Шульгин та вище військове керівництво в особі генерала О.Грекова,

полковників Є.Коновальця, А.Мельника та інших. Проте, досить впливове крило соціалістів на чолі з В.Винниченком, який фактично визначав зовнішню політику Директорії, вважало, що існував цілком реальний варіант порозумітися із радянською Росією шляхом взаємних поступок. Про це свідчила зокрема постанова 6-го з'їзду УСДРП, яка вимагала від Директорії негайно вступити в переговори з радянським урядом України «у справі порозуміння, миру й добросусідських відносин». Водночас проголошувалась «отверта й рішуча політика з державами Антанти в напрямі невтручання їх в українські справи»⁹.

Аналізуючи геополітичну ситуацію в Європі наприкінці 1918 р. та причини невизначеності зовнішньополітичної орієнтації проводу України, В. Литвин слушно зауважив: «Члени Директорії перебували під впливом зовнішньополітичних масштабних змін, які супроводжували завершення світової війни. Їх можна було б визнати фейерверком революцій. До революції на теренах колишньої Російської імперії додалися революції в Німеччині та Австро-Угорщині. Для ліво-радикально мислячих людей здавалось, що прийшов час всесвітньої революції (провісником якої були більшовики на чолі з Леніним. – І.Д.). Для національно заангажованих сил це був момент творення національних держав. На національні квартали розпалась не лише Росія. А й клаптикова габсбурзька монархія. Для України першорядне значення мало проголошення на території Східної Галичини – Західно-української Народної Республіки, а також відродження Речі Посполитої Другої. Становлення цих держав швидко переросло в українсько-польську війну на заході, тоді як на сході визрівав черговий українсько-більшовицький конфлікт. Це вносило в проблему формування стратегії державотворення додаткові складнощі. Усе говорило про те, що якогось осібно українського шляху в подібній ситуації не може бути. Тоді постала дилема вибору. Або шукати шляхи до союзу з Антантою, або порозуміння з більшовиками й чекати перемоги світової революції. Тим більше, що й Антанта й Радянська Росія в цей момент не випускала Україну з поля свого зору, зробили її об'єктом своїх мілітарних планів»¹⁰.

Такої ж точки зору щодо оцінки ситуації дотримується український історик із діаспори О. Субтельний. Наголошуючи на шкідливий вплив відсутності єдності в керівництві УНР у проблемі міжнародної політики, він зазначив: «Конфлікт між фракціями поширився на царину зовнішніх стосунків. У грудні 1918 р. Антанта, й насамперед Франція, висадила в Одесі та інших чорноморських портах 60-тисячне військо. Цей несподіваний крок пояснювався рішенням західних держав-переможниць заблокувати поширення більшовизму. Вони мали намір надати безпосередньо військову підтримку антибільшовицьким силам Білої армії, що готувалася на Дону до війни за відновлення «єдиної та неподільної Росії». Тим часом на півночі дедалі виразнішими ставали наміри більшовиків знову напасти на Україну. Зрозуміло, що Директорія не могла протистояти обом цим силам і тому була змушена порозумітися з якоюсь із них. Як і можна було очікувати, Винни-

ченко зі своїми ліворадикальними товаришами схилялися до союзу з Москвою, в той час як помірковані та армія наполягали на союзі з Антантою»¹¹.

Проте розв'язання проблеми порозуміння з тією чи іншою стороною не залежало від Директорії УНР. Про це можна судити із перших спроб її дипломатичних місій, які виявилися невдалими внаслідок неузгоджених дій політичного проводу та низки причин об'єктивного характеру, головним чином, ставлення країн Антанти і більшовицької Росії до України як незалежної держави.

Розглядаючи ставлення Антанти до України, передусім слід зазначити, що після переможного закінчення світової війни провідну роль у формуванні зовнішньої політики альянтів зайняла Франція, яка зробила найвагоміший внесок у перемогу. Її позиція була вирішальною під час Паризької мирної конференції, де вирішувалися долі народів і країн Європи, зокрема України. Незважаючи на започатковані ще Центральною Радою восени 1917 р. відносини із Францією та спроби дипломатії Гетьманату їх розвинути й скріпити на основі загальних інтересів щодо боротьби проти більшовицької Москви та висловленого Павлом Скоропадським маніфесту про федерацію з білою Росією, Париж не виявляв бажання розвивати відносини з новою владою УНР – Директорією. «Україна як самостійна держава, - зауважує київський історик В.Яблонський, - не вписувалася в тогочасні плани країн-переможниць. Найменше була зацікавлена в існуванні державної України Франція. Уряд цієї країни, в намаганні ослабити переможену Німеччину, бачив на карті Європи її противагу – некомуністичну «неподільну» Росію та «велику» Польщу. Вони ж були одвічними історичними опонентами самостійної української держави... Англія й Сполучені Штати також були не проти «неподільної», а тому вагомих заперечень проти такої позиції Франції не висували і навіть підтримували її»¹².

Важливу роль у формуванні ставлення Франції до України відігравав її віце-консул в Одесі Еміліо Енно – єдиний на той час представник Антанти в Україні. Цей дипломат тривалий час перебував у Росії, до речі, мав дружину росіянку, й був непохитним прихильником ідеї відновлення єдиної Росії силами виключно Добровольчої армії генерала Антона Денікіна. Він не визнавав існування не лише незалежної України, а й інших державних утворень на території постімперської Росії. Звичайно, Енно мав великий вплив на позицію як Франції, так й інших країн Антанти щодо України, які розглядали національні проблеми новоутворених держав та українську проблему складовими передусім «російської» у контексті майбутнього адміністративно-територіального устрою в Східній Європі. Це особливо виявилось на широкій нараді в Яссах, скликаній на початку листопада 1918 р. за ініціативою Енно та групи російських діячів (А.Кривошеїн, В.Гурко, П.Мілюков, М.Маргуліс та ін.). Нарада розглядала становище на Півдні Росії та завдання Антанти у розв'язанні російської проблеми. Нарада опра-

цювала й надіслала країнам Антанти та Верховному командуванню Меморандум, в якому висловлювалося прагнення, щоб Антанта негайно надала всіляку допомогу Добровольчій армії Денікіна як єдиній силі, здатній перемогти більшовиків і відновити «єдину й неподільну Росію». 23 листопада в одеській пресі було оприлюднено Декларацію «До населення Півдня Росії», в якій наголошувалося, що Антанта підтримає «всіх патріотів і всіх елементів, що стоять за порядок в Росії» необхідною збройною силою¹³.

Проте уряд Франції й представники вищого командування, що дислокувалося під час війни в Яссах спільно з військовими місіями країн Антанти, пильно стежили за подіями на півдні Росії, зокрема в чорноморському регіоні України, оскільки він мав надзвичайно важливе значення для надання військової допомоги антибільшовицьким силам на Дону й Кубані. 16-20 листопада в Яссах відбулася широка нарада представників Антанти, впливових політичних діячів колишньої Росії на чолі з П.Рябушинським і П.Мілюковим та дипломатичної місії Гетьманату. У прийнятій декларації від 17 листопада було викладено по суті запрошення військ Антанти для допомоги у боротьбі проти більшовиків. Згідно з архівним документом – звітом про нараду в Лондоні в грудні 1918 р. за участі військового командування Антанти і президента США В.Вільсона – інтервенція експедиційного французького корпусу на півдні України була невідворотною. «Одним з питань була необхідність союзницької інтервенції в Росії, – зазначалося в ньому. – Ця нещасна країна у тяжкому стані, хоча не все безнадійно. Народ, втомлений політикою грабунку і насильства, яку впроваджують більшовики, щиросердечно запросив би інших. І союзники могли б повернути порядок і особисту свободу... Численні російські діячі прибули до Лондона і Парижа з метою заручитися підтримкою союзних урядів у їх заходах стосовно розв'язання більшовицької проблеми. Вони наголошували, що це зачіпає не лише інтереси Росії, а всього світу, і що в інтересах людства було б вирішити проблему негайно»¹⁴.

Власне, військові кораблі й транспорти французьких військ з'явилися в портах Севастополя і Одеси вже наприкінці листопада. Перші контакти з їх командуванням і дипломатами на чолі з Е.Енно зав'язав 12 грудня командувач Південного фронту (з 2 січня 1919 р. – військовий міністр УНР) генерал Олександр Греков, коли його війська займали Одесу. Прихильник воєнно-політичного союзу з Антантою, він дозволив французам займати прибережну частину міста. Однак, коли 17 грудня до Одеси підійшла головна ескадра й висадила на берег 156-ту піхотну дивізію (близько 15 тис. солдатів і офіцерів із артилерією), французьке командування спільно з десятитисячною армією денікінських офіцерів витіснило українців з міста на лінію Тирасполь-Бірзула (Котовськ) – Миколаїв-Херсон. Загальна чисельність одеської групи військ склала 45 тис. вояків. Утворилося воєнне протистояння, що посилювалося нотою Директорії країнам Антанти від 19 грудня, в якій наголошувалося, що Україна не потребує допомоги від держав Антанти, якої свого часу домагався

усунутий від влади гетьман П.Скоропадський. Водночас під сумнів ставилася інтервенція антантівських військ та їх присутність на території України.

Слід зазначити, що за доби Гетьманату в Одесі перебувала група українських воєначальників: командир 1-ї Чернігівської кінної дивізії, водночас Одеської групи військ генерал Василь Біскупський (згодом, за Директорії, залишений на посаді), а також генерал Костянтин Прісовський, один із організаторів українського війська за Центральної Ради і Гетьманату та генерал Павло Долгоруков, у яких склалися дружні відносини з впливовим французьким дипломатом Е.Енно. Після падіння Гетьманату, у планах українського генералітету, які повністю підтримував представник Франції, було утворення на півдні України крайового національного уряду з українською армією під французьким протекторатом. Коли до влади прийшла Директорія, генерали К.Прісовський і П.Долгоруков, усунуті з армії, перейшли на службу до генерала Денікіна. Віце-консул Франції Енно сприйняв перемогу Директорії як прихід до влади пробільшовицьких сил і своїми звітами в Париж додавав процесу утворення негативного іміджу України¹⁵.

Саме в цей період, наприкінці 1918 р., Добровольча армія генерала Денікіна вела активні бойові дії проти військ більшовицької Росії, оволоділа регіоном Північного Кавказу з Кубанню й через Новоросійськ установила відносини з Антантою і стала отримувати допомогу зброєю та військовими матеріалами. Як згадував генерал Добрармії Олександр Лукомський, 23 листопада в Новоросійськ прибула англо-французька ескадра, а 27-го військова місія Антанти. Згідно з ухваленим 16 листопада в Бухаресті планом війська союзників (близько 12 дивізій) мали прибути в Севастополь і Одесу, зайняти південь України й під командуванням французького генерала д'Ансельма перейти в наступ, зайняти Київ, Харків, Донбас і встановити зв'язок з Добровольчою армією, утворити спільний фронт проти більшовиків. Франція завіряла Денікіна, що надасть усіляку допомогу його армії, чисельність якої слід було довести до 250 тис. Отже, після падіння Української Держави гетьмана Скоропадського, основну ставку на боротьбу проти більшовиків Антанта поставила на Добровольчу армію і з цієї позиції формувала відносини з Директорією¹⁶.

Наприкінці грудня виникла ситуація, що позитивно позначилася на українсько-французьких відносинах. В Одесу прибув командувач союзних військ на півдні Росії генерал Філіпп Генрі д'Ансельм і начальник штабу французького експедиційного корпусу полковник Генрі Фрайденберг. Вони потіснили віце-консула Енно і зайняли провідну роль як військовики у ставленні до перспективних союзників у боротьбі проти більшовиків. Позиція Антанти щодо Директорії змінилася на краще. Переговорний процес з українцями французьки скерували на утворення єдиного фронту проти більшовиків: Антанта-Добровольча армія Денікіна-Україна. У ті дні в Одесі перебували українська дипломатична делегація А.Марголіна, а також представники із Білорусії (О.Баханович), Дону (І.Черячукін) та Кубані (Л.Бич), які теж прибули

із завданням порозумітися з представниками Антанти. Пізніше А.Марголін писав, що у перший день приїзду зустрівся з ними та провів переговори, в яких взяли участь прибулі з ним дипломати Галіп, Мацієвич і Шемет. Оскільки усі мали аналогічні завдання, вирішили укласти спільну декларацію, яка б містила основні прагнення своїх урядів: тісну співпрацю з Антантою у боротьбі проти більшовицького режиму, визнання їх держав незалежними і невтручання Антанти у їх внутрішні справи. У тексті меморандуму, складеного Марголіним і ухваленого всіма делегаціями, зокрема зазначалося:

«Представники України, Білорусії, Дону й Кубані, зібравшись в Одесі, на спільній нараді постановили звернутися до верховного командування країн Антанти з меморандумом у наступних питаннях: 1. про форму державного устрою цих територій та сусідніх з ними державних утворень; 2. про шляхи і методи для придушення анархії та більшовизму в усіх тих державах і частинах, на які розпалася Росія... У результаті зникнення центральної влади ті частини країни, які не визнали більшовицького режиму, організували при допомозі здорових елементів місцеву владу й оголосили себе суверенними державними одиницями... Ми звертаємося через Високе союзне командування до держав Антанти з проханням щодо надання можливої допомоги національним устремлінням наших народів і зміцнення вже утворених окремих держав». Щодо шляхів реалізації цих завдань, передусім якнайшвидшої ліквідації агресивного більшовизму, делегації пропонували не ускладнювати проблему створення єдиної армії, а надати конкретну допомогу національним збройним силам їх країн. Щоправда, допускалось утворення єдиного генерального штабу на основі домовленостей їх державних утворень з країнами Антанти. Окремий пункт меморандуму зазначав його невтручання у внутрішні справи їх країн. 5 лютого 1918 р. декларацію було подано генералові д'Ансельму і вона з'явилася в одеських газетах. Це викликало хвилю обурення частини населення, білого офіцерства й політиків, які пов'язували порятунок Росії від більшовиків виключно від Добровольчої армії¹⁷.

Представники французького військового командування усвідомлювали перспективність воєнно-політичного союзу й знайшли порозуміння з делегаціями, але питання про визнання незалежності відносили на рішення Паризької мирної конференції. Було запропоновано Директорії створити 300-тисячну армію та укласти воєнний союз із Денікіним. Українська делегація зобов'язалася брати участь в операціях проти більшовиків, але лише на території України.

У результаті переговорів в Одесі делегації УНР під проводом генерала Олександра Грекова, яку французи прийняли досить прихильно, було знайдено порозуміння з деяких важливих аспектів. А головне з проблеми спільної боротьби з більшовиками. До підписання договору не дійшло, оскільки уряд Франції не визнавав незалежної України, але за деякий час була оприлюднена нібито таємна угода, яку українські делегати спростовували. Слід зазначити,

що текст українсько-французької угоди за підписом генерала Грекова, який наводить В.Винниченко в книзі «Відродження нації», викликав в Україні хвилю протестів. Щоправда, він сам не був упевнений в його автентичності, оскільки з'явився в прокомуністичній пресі. У ньому зазначалося, що УНР начебто входить до складу Росії на федеративних засадах; республіканське військо підлягає штабу, у складі якого представники Антанти, Добрармії та польських легіонів; допускається формування частин Добрармії на території України, союзне командування зобов'язується надавати УНР усіяку допомогу у боротьбі проти більшовиків; УНР не повинна допускати на своїй території Рад і діяльності Трудового Конгресу¹⁸.

Хоча генерал Греков у виступі на Трудовому Конгресі 27 січня 1919 р. відкинув деякі капітулянтські статті як фальсифікацію, він наполягав на необхідності негайно блокуватися із французьким експедиційним корпусом, як писав Винниченко «заякував силами більшовиків», до нього не прислухалися. Між тим, у ті дні більшовицькі війська наближалися до Києва. «Якщо ми не утримаємо Київ, то ми не утримаємо і свою державу, і ніхто з нами не буде більше рахуватись», - пророче заявляв генерал. Однак Конгрес і його керівники, В.Винниченко і С.Петлюра, відкинули всі пропозиції Грекова, а 12 лютого його було усунуто з посади Військового міністра.

Надзвичайно активно виступали проти переговорів із представниками Франції на їх умовах угруповання соціалістичних партій. Центральний комітет Української партії соціалістів-революціонерів прийняв постанову, в якій висловлювалося неможливим і недопустимим втручання військ Антанти у внутрішні справи та запрошення їх на свою територію, що призведе до окупації України. Бурхливий протест викликала вимога усунути соціалістичний уряд. Аналогічну позицію щодо переговорів зайняла Українська соціал-демократична партія, що змусило Симона Петлюру залишити її лави. Українська партія самостійників-соціалістів висунула низку вимог, на базі яких допускалися переговори: визнання самостійності України в межах від Сяну до Дону, право України брати участь у Паризькій мирній конференції, невтручання у внутрішні справи України.

Однак воєнна ситуація, агресія більшовицької Москви, змусили Директорію повернутися до переговорів із представниками Антанти. У січні-лютому 1919 р., особливо після сформування нового уряду УНР С.Остапенка, відбулося кілька раундів українсько-французьких переговорів в Одесі й Бірзулі. Вони активізувалися з падінням Києва і широким наступом більшовицьких військ, коли уряд УНР перебрався до Вінниці. Воєнна допомога Антанти була вкрай необхідна. До цього спонукала також нова ситуація, що виникла після злуки УНР із Західно-Українською Народною Республікою, яка вела війну проти агресивної Польщі. Отже, Директорія втягнулася у збройне протистояння з Варшавою. Вона змушена була утворити Волинський фронт і надавати посильну допомогу галичанам.

24-25 січня представницька делегація на чолі з С.Остапенком і О.Назаруком, отримавши широкі повноваження для укладення воєнно-політичних та економічних угод із Францією провела черговий раунд переговорів в Одесі. Враховуючи складне становище УНР, французька сторона в обмін на допомогу висувала ультимативні вимоги, які українці справедливо вважали принизливими: усунення з керівних посад В.Винниченка, С.Петлюри, голови Ради народних міністрів, міністра закордонних справ В.Чехівського; контролю над Армією УНР тощо. Однак відставки В.Винниченка й В.Чехівського та деякі менш принципові поступки до успіхів чи вагомих результатів не привели. Однією з вагомих причин невдачі було ставлення до України генерала Денікіна. Командувач Добармії й російська контрреволюція не відступалися від ідеї «неподільної» Росії, в якій не було місця незалежній Україні, й не мали наміру співпрацювати із «сепаратистами». Однак без порозуміння із Денікіним Україну Антанта не сприймала.

4 лютого Директорія скликала у Вінниці широку нараду, на якій знову постало питання про українсько-французькі переговори. Як згадував учасник наради І.Мазепа, насамперед було заслухано звіт голови української делегації С.Остапенка, який щойно прибув із Одеси. Він виклав умови французького командування, що мало відрізнялися від попередніх. Серед них: реорганізувати Директорію і уряд УНР, упродовж трьох місяців створити українську армію із запрошенням на службу російських офіцерів, передати під контроль французів залізницю, звернутися до Парижа з проханням про протекторат над Україною. Звіт викликав гострі дискусії. Однак було визнано за необхідне йти на компроміси¹⁹.

Визначалася й нова дипломатична місія у складі С. Остапенка (голова), І. Мазепа, Ю. Бачинського та генерала О. Грекова, що отримала повноваження на укладення договору. Головними умовами УНР були: визнання Антантаю України та допуск її делегації на Паризьку мирну конференцію; повний суверенітет Директорії УНР; визнання автономності Армії УНР та її представництво при союзному командуванні; повернення Україні Чорноморського флоту; бойові дії української армії лише до етнографічних кордонів. Ці пропозиції були викладені на переговорах із полковником Фрейденбергом, які відбулися 6 лютого в Бірзулі у штабному вагоні. Полковник по суті відкинув усі українські умови й рішучо наполягав на своїх. І лише твердий курс українських дипломатів змусив його відступити в деяких позиціях. Щодо визнання України суверенною державою, заявив він, це справа Паризької конференції. Французька сторона погодилася на автономний статус Армії УНР із підпорядкуванням загальному союзному командуванню, визначила для неї сектор між Добровольчою і польською арміями на більшовицькому фронті, обіцяла забезпечити її необхідним озброєнням та припинити українсько-польську війну й вирішити долю Львова, допоможе знайти порозуміння з Румунією. Окрім усього, представник Франції завірив українців, що Союзне

командування військами Антанти на Півдні Росії докладе всіх зусиль для допомоги Україні надіслати свою місію на Паризьку мирну конференцію. Водночас пропонувалося віддати контроль над залізницями, допустити у війська французьких офіцерів-інструкторів, реформувати управління державою²⁰.

С. Остапенко висловив французам невдоволення деякими умовами (за їх повне прийняття виступив лише генерал Греков), але обіцяв, що їх розгляне Директорія. Його доповідь у Вінниці 11 лютого 1919 р. викликала загальне розчарування керівництва України. Більше того, на знак протесту на французькі вимоги діячі соціалістичної партії В.Винниченко, В.Чехівський, М.Ткаченко і О.Жуковський вийшли із складу Директорії й уряду. Директорію УНР очолив С.Петлюра, який схилився до тісного союзу з Антантою. У результаті було схвалено резолюцію, що визначала цілком можливим підписання угоди з представниками Антанти в Одесі після узгодження її умов²¹.

Отже, 13 лютого згідно з вимогами Антанти було сформовано новий уряд республіки на чолі з С.Остапенком без соціалістів. Хоча 12 лютого французька сторона заявила про закінчення переговорів, катастрофічна ситуація на фронті – загальний наступ Червоної армії - змусила 14 лютого відновити українсько-французькі переговори. Вони відбулися в Одесі на більш високому рівні - між командувачем союзними військами на Півдні Росії генералом А.-М. Бертело та А.Марголіним і заступником міністра закордонних справ УНР К.Мацієвичем²².

Їх результатом стала домовленість, що Директорія УНР у відповідь на пропозицію генерала д'Ансельма ухвалить Декларацію про засади співпраці з Антантою²³. Уже 17 лютого вона була прийнята й скерована французькому командуванню. У ній зокрема наголошувалось: «Українське правительство задоволене тим, що благородна Франція, вкупі з другими державами Антанти та Злученими Державами Північної Америки, готова підтримати нас і спільно вступити в рішучу боротьбу з більшовиками... Користуючись нагодою, звертаємось до французького народу та інших народів держав Антанти з закликом допомогти нам в справі остаточного визволення нашої української нації й відбудування української державності»²⁴.

У першій половині лютого 1919 р. у військово-політичному проводі УНР сталися радикальні зміни, які суттєво вплинули на зовнішньополітичну орієнтацію. Разом із Винниченком і Чехівським керівні посади залишили О.Жуковський, М.Ткаченко та ін. 10 лютого Директорію очолив С.Петлюра, у поміркований уряд С.Остапенка ввійшли прибічники антантівського курсу: міністр закордонних справ К.Мацієвич, а також А.Марголін, Т.Галіп, які продовжували переговори із представниками Антанти в Одесі та Бірзулі. С. Петлюра був прихильником негайного встановлення стосунків з Антантою для порятунку незалежної України від агресії більшовицької Росії, яка набирала все більших масштабів. Скориставшись тим, що в Східну Галичину прибула від Паризької мирної конференції поважна військово-дипломатична

місія за участі представників Франції, Англії, Італії й США на переговори з урядом ЗУНР щодо припинення українсько-польської війни, він виїхав до Ходорова, де 22 лютого розпочалися переговори. 27 лютого С.Петлюра зустрівся із членами місії, яку очолював французький генерал Ю.Бертелемі.

Учасник ходорівських переговорів визначний галицький дипломат Михайло Лозинський пізніше писав, що С.Петлюра підтримував пропозиції Антанти й умови припинення війни шляхом територіальних поступок полякам. Водночас, на запитання генерала щодо військової сили УНР і здатності протистояти більшовикам, «робив головний натиск на те, що Україна представляє велику моральну силу, яку можна перетворити в дійсно мілітарну силу залежно від того, чи Антанта визнає державність Української Народної Республіки і дасть молодій державі фінансову й технічну допомогу». Автор дорікав Головному Отаманові, що він не використав свій авторитет для прийняття урядом ЗУНР умов Антанти, що припинило б війну, а також за те, що не обстоював інтереси галичан. «Здається, що вже тоді Петлюра готовий був піти на уступки коштом Східної Галичини, щоб за них одержати мир з Польщею і визнання Антанти», – підсумовував М.Лозинський²⁵.

Дослідники зовнішньої політики УНР доби Директорії під керівництвом С.Петлюри зазначали, що її основним принципом був політичний реалізм і прагнення підпорядкувати міжнародні відносини головному завданню – забезпечити незалежність української держави. Її суть виразно висвітлив В.Косик у праці «Зовнішня політика Симона Петлюри». Він писав: «Можна вказати на характеристичні риси закордонної політики С.Петлюри. Їх є декілька: а) безкомпромісова збройна боротьба за самостійність України проти всіх зовнішніх ворогів цієї самостійності; б) відсутність тенденцій до федералізму; в) відмова договорюватися з росіянами (червоними і білими), якщо вони не визнають самостійності України; г) устремління до зговорення з іншими сусідами, зокрема з Польщею, щоб виграти вищезгадану боротьбу за самостійність; це устремління виявляє свідомість, що в заснованій ситуації боротьба на кількох фронтах була надто тяжкою і тому з тактичних конечностей треба було зменшити скількість фронтів, – але без уступів щодо принципу незалежності України; д) намагання добитися дипломатичної, політичної, господарської, санітарної і військової допомоги від держав Антанти. Зокрема Франції, тобто, конкретно, – добитися визнання уряду, допущення до мирових переговорів, знесення блокади, допомоги Червоного Хреста для населення, формування армії з полонених, постачання озброєння тощо»²⁶.

У ті дні різко погіршилися відносини Франції з генералом Денікіним, що вплинуло на активізацію українсько-французьких дипломатичних стосунків. Як згадував командувач Добровольчої армії, з прибуттям в Одесу д'Ансельма і Фрейденберга різко змінилося ставлення французів до нього. Вони потрапили під вплив генерала Грекова та інших представників УНР, а також Білорусії, Кубані, Дону, які висували ідею федерації знизу цих утворень, автономію їх

армій під єдиним командуванням – генеральним штабом військ союзників й відкидали денікінську точку зору щодо єдиної армії, підпорядковану виключно йому. У своїх спогадах «Гетьманство і Директорія на Україні» генерал Денікін наводив текст ноти Директорії за підписами Петлюри, Швеця, Макаренка і Остапенка до генерала д'Ансельма, в якій зокрема зазначалося, що Директорія «прохає представників Франції взяти на себе керівництво Україною у військовій, дипломатичній, політичній, фінансовій, економічній і судовій галузях упродовж усього часу, поки буде продовжуватися війна проти більшовиків». За Денікіним, це, безперечно, схияляло Францію до Директорії. Однак, оскільки це вело до окупації французами Півдня Росії, він був категорично проти подібного рішення української проблеми. Його особливо обурили заяви полковника Фрейденберга, що для Франції не дуже важливо якою буде Росія після більшовиків – єдиною, чи поділеною на новоутворені держави. Він зазначав також, що з «благословення» Фрейденберга в Одесі стала виходити «виразно самостійницька і ворожа Добровольчій армії» газета «Нові Шляхи». У середині березня відносини між військом Антанти на Півдні Росії та Добрармією обірвалися за ініціативи французької сторони²⁷.

Хоча держави Антанти негативно сприймали соціалістичні експерименти Директорії УНР та спроби домовитися із більшовиками, а також не були прихильниками С.Петлюри, ситуація в Україні змушувала їх розраховувати на УНР і продовжувати переговори впродовж лютого 1919 р. У перебігу дискусій українські дипломати наполягали визнати суверенність України та надати їй воєнну допомогу в боротьбі проти більшовицької Росії. Нарешті, 24 лютого в Одесі було укладено попередню угоду про спільну боротьбу проти більшовиків. Вона була надіслана в Париж на узгодження уряду Франції²⁸.

Дехто із сучасних істориків, зокрема О.Кучик, вважає, що хоча під час переговорів виявлялося неприховане прагнення Франції зайняти провідне становище у Східній Європі, воно було спрямоване на організацію антибільшовицького фронту, тобто збігалось з метою Директорії УНР. Незважаючи на перепони, насамперед відсутність єдності у зовнішньополітичній орієнтації в українському політикумі, українсько-французькі переговори загалом набирали ознак оформлення договору, проект якого був опрацьований і висланий генералом д'Ансельмом на узгодження до Найвищої Воєнної Ради – маршалові Фошу. 1 березня генерал надіслав листа С. Остапенкові й доклав проект договору, який в основному збігався з бірзульським, а головне, у ньому зазначалися сприяння поїздки української дипломатичної делегації в Париж на мирну конференцію, автономія Армії УНР, військово-технічна допомога у війні проти більшовиків. Французьке військово командування бачило в ньому головне – придбання ще одного союзника в боротьбі проти більшовизму, оскільки це було основною проблемою для Антанти, а не питання відродження єдиної й неподільної Росії. Слід зазначити, що Англія не підтримувала заходи Франції порозумітися з Україною та використати її

для спільної боротьби проти більшовицької Москви і робила ставку виключно на Добровольчу армію Денікіна²⁹.

Проте серед керівництва Франції не було єдності у ставленні до України. На дебатах у французькому парламенті депутат Ф.Буйон звинувачував міністра закордонних справ С.Пішона у нехтуванні українською проблемою. «Більше року Україна пропонує союзникам свою допомогу проти навали більшовиків, її представники зробили всі спроби зацікавити союзників у цій справі, вже рік, як Україна веде війну; їй достатньо дати зброю, і вона буде врятована. Уся російська проблема таким чином зміниться». Водночас прихильники орієнтації виключно на Добрармію Денікіна звинувачували генерала д'Ансельма за його «українофільство», за участь у переговорах з українцями. Коли, за думкою А.Марголіна, українсько-французьку угоду було складено і попередньо узгоджено делегаціями, «зовсім несподівано в останніх числах березня, французькі представники заявили, що переговори про угоду по телеграфному розпорядженню з Парижа призупиняються»³⁰.

За висновком українських дослідників проблеми Б.Гончара і Н.Городньої, «коли розгорталася дискусія, про українців говорили вже як про втрачену можливість. По-перше, українські війська були в цей час майже розбиті. По-друге, розвиток інтервенції показав, що на півдні Росії стало неможливим створити спільний російсько-український фронт. Франції довелося робити вибір між цими силами... Вибір було зроблено на користь Добровольчої армії». Аналізуючи загальноєвропейську політику Франції у той час, автори зазначають, що її головною метою було сприяти відновленню Росії як головного союзника та створити сильну Польщу на противагу Німеччині. Однак Директорія, яка була противником обох цих держав, не вписувалась у зовнішньополітичну стратегію Парижа. Українсько-французькі відносини й переговори на початку 1919 р. зумовлювалися воєнною ситуацією. Заходи військового командування не підтримали ані уряд Франції, ані Добровольча армія³¹.

Отже, орієнтація зовнішньої політики Директорії УНР на Антанту, яка по суті звелася до стосунків із Францією, не виправдала намірів українського проводу. Серед основних причин такого становища був політичний курс союзників, які не визнавали України як незалежної держави й головним своїм завданням ставили відновлення білої Росії та всіляке посилення Польщі. Хоча ніхто із них не ставився до України вороже, проте, ніхто й не вважав її суб'єктом міжнародного права.

¹ Білоконь С. Про становище історичної науки в Україні // Український історик (Нью-Йорк, Торонто, Мюнхен). – 1990. - № 1-4. – С.142-143.

² Див.: Симоненко Р. Імперіалістична політика Антанти і США щодо України в 1919 р. – К., 1962. – 440 с.; Симоненко Р.Г. Провал політики міжнародного імперіалізму на Україні (II половина 1919 – березень 1921р.). – К., 1965. – 302 с.; Карпенко О.Ю. Імперіалістична

інтервенція на Україні (1918-1920). – Львів, 1964. – 255 с.; Лихолат А. Разгром буржуазно-націоналістической Директории на Украине. – М., 1949. – 216 с.; Рибалка І. Розгром буржуазно-націоналістичної Директорії на Україні. – Х., 1962. – 185 с.

³ Стахів. М. Україна в добу Директорії УНР. В 7 т. – Скрентон, 1962 – 1965; Нагаєвський. І. Історія Української держави двадцятого століття. – К., 1993. – 414 с.; Іванис В. Симон Петлюра президент України. 1879-1926. – Дрогобич, 1991. – 255 с.; Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. Т.1. - К., 1994. - 554 с.; Т.2. – 576 с.; Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ ст.: нариси політ. історії. – К., 1993. – 288 с.

⁴ Див.: Винниченко В. Заповіт борцям за визволення. – К., 1991. – 128 с.; Грушевський М. Якої ми хочемо автономії і федерації. – К., 1917. – 37 с.; Греков О. Переговори з Антантою в Одесі. – Відень, 1927. – 104 с.; Доценко О. Літопис української революції: Матеріали й документи до історії української революції. 1917-1923. Т.2, кн.5. – Київ-Львів, 1924. – 398 с.; Марголін А. Украина и политика Антанты: (Зап. еврея и гражданина). – Берлин, 1921. – 396 с.; Марголін А. Українські твори. – Берлін, 1923. – 348 с.; Мазепа І. Творена держава: (Боротьба 1919 р.): [Спогади] // Збірник пам'яті С. Петлюри (1879-1926). – К., 1992. – С.16-75.; Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. – К., 2003. – 608 с.; Петлюра С. Статті, листи, документи: Видано в 30 річницю з дня смерті [Т.1] / Укр. вільна акад. наук у США. – Нью-Йорк, 1956. – 480 с.; Петлюра С. Вибрані твори і документи. – К., 1994. – 483 с.

⁵ Будков Д.В., Веденєєв Д.В. Організація зовнішньо-політичного інформування за доби Директорії Української народної республіки // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – К., 1993. – Вип.4 – С.12-20.; Веденєєв Д.В. Дипломатична служба Української держави 1917-1923 роки. – К., 2007. – 261 с.; Рубльов О.С., Реєнт О.П. Українські визвольні змагання 1917-1921 рр.//Україна крізь віки. – Т.10. – К., 1999. – 319 с.; Городня Н.Д. Позиція західних держав (США, Англії, Франції) щодо державності України (листопад 1918 - квітень 1919 року) // Питання нової та новітньої історії: Зб. наук. ст. – К., 1994. – Вип.40. – С.120-130; Держалюк М.С. Міжнародне становище України та її визвольна боротьба у 1917-1922 рр. – К., 1998. – 240 с.; Кучик О.С. Союзницька інтервенція на Україні (1918-1919). – Львів, 1999. – 69 с.; Кучик О.С. Українсько-французькі взаємини (листопад 1918 – березень 1919 року) // Збірка науково-методичних праць. – Львів, 1999. – Вип. 5. – С.68-81.; Соловйова В.В. Дипломатична діяльність українських національних урядів 1917-1921 рр. – Київ – Донецьк, 2006. – 394 с.

⁶ Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. 1917-1921 (Спогади). – Т.1. – Прага, 1942. – С. 73.

⁷ Центральний державний архів вищих органів влади і управління (далі – ЦДАВО України). – Ф. 3696. – Оп.1 – Спр. 66. – Арк. 2-4.

⁸ Павленко Ю., Храмов Ю. Українська державність у 1917-1919 рр. – К., 1995. – С. 217.

⁹ Солдатенко В. Ф. Українська революція. Концепція та історіографія (1918 – 1920 рр.). – К., 1999. – С. 233.

¹⁰ Литвин В. Україна: доба війн і революцій (1914-1920). – К., 2003. – С. 296-297.

¹¹ Субтельний О. Історія України. – 2-ге вид. – К., 1992. – С. 316.

¹² Яблонський В. Зовнішньополітична орієнтація Директорії УНР // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. – Вип.5. – К., 2001. – С.42-43.

¹³ Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. – К., 2003. – С. 67-68.

¹⁴ ЦДАВО України. – Ф. 3766. – Оп.1. – Спр.31. – Арк. 18.

¹⁵ Павленко Ю., Храмов Ю. Вказ.праця. – С. 215.

¹⁶ Лукомский А. С. Деникин и Антанта // Деникин – Юденич – Врангель. Революция и гражданская война в описаниях белогвардейцев. – М., 1991. – С. 65-69.

- ¹⁷ Марголин А. Украина и политика Антанты. – Берлин, 1934. – С. 380-382.
- ¹⁸ Винниченко В. Відродження нації. – Ч.Ш. – К.;Відень, 1920. – С.252-253.
- ¹⁹ Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. 1917-1921 (Спогади). – Т.1. – С. 99-100.
- ²⁰ Солдатенко В. Ф. Вказ. праця. – С. 261-262.
- ²¹ ЦДАВО України. – Ф. 1092. – Оп. 6. – Спр. 2. – Арк. 5.
- ²² Єпик Л.І. К.А. Мацієвич – науковець, дипломат, громадсько-політичний діяч // УІЖ. – № 1. – 2007. – С. 129.
- ²³ Cvengros G. La Republique Ukrainienne – la Republique Francaise. (1917-1922) - Lwiw, 1995. – S. 62-63.
- ²⁴ Гончар Б.М., Городня Н.Д. Відносини між Францією та УНР (грудень 1918-квітень 1919 рр.) // УІЖ. – 2000. – № 2. – С. 45.
- ²⁵ Лозинський М. Галичина в рр. 1918-1920. – Нью-Йорк, 1970. – С. 77.; Краківський О. Я. Українсько-польські взаємини в 1917-1923 рр. – К., 2008. – С. 213.
- ²⁶ Косик В. Зовнішня політика Симона Петлюри // Симон Петлюра. Матеріали студійно-наукової конференції в Парижі (травень 1976). – Мюнхен; Париж, 1980. – С. 44.
- ²⁷ Деникин А.И. Гетманство и Директория на Украине // Революция на Украине по мемуарам белых. – М; Л, 1930. – С. 182-184.
- ²⁸ ЦДАВО України. – Ф. 1429. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк.13.
- ²⁹ Кучик О. Українсько-французькі взаємини (листопад 1918 – березень 1919 року). – С. 78.
- ³⁰ Марголин А. Указ. соч. – С. 375.
- ³¹ Гончар Б.М., Городня Н.Д. Вказ. праця. – С. 49-50.

В статтє автор попытался установити, як формувались міжнародні відносини в період Української національної революції 1917-1921 років правительством Директорії Української Народної Республіки. Автор аналізує українсько-французькі дипломатичні відносини та їх значення для України, альтернативні варіанти міжнародної діяльності Директорії, направленої на забезпечення сприятливих умов для захисту національної державності та її дипломатичного визнання на світовій арені.

Ключевые слова: Антанта, Директория УНР, дипломатия, договор, переговори.

In the given article we made an attempt to establish in which way the foreign Relations were formed by the government of Dyrektoria of Ukrainian National Republic during the period of Ukrainian national revolution of 1917-1921. The authov analyses Ukrainian – French diplomatic relations and their significance for Ukraine.

Key words: Antanta, UPR's Directoree, diplomacy, treaty, negotiations